

Kristi Randla, Ida Joao-Hussar

Kogukondade arendamise ja sotsiaalse heaolu õppekava magistrandid

Elanikkonnakaitse – üksi võime olla tugevad, kuid kogukonnas oleme võimsamad!

Erisugustel kogukondadel on tähis roll elanikkonnakaitstes. Kogukonna vastupanuvõimet saab suurendada kujundades usalduslikke inimsuhteid ning kavakindlalt kriisideks valmistudes.

Eestis on kriisijuhtimine detsentraliseeritud: igal ministeeriumil on kohustus rakendada kriisi korral oma valitsemisalas kindlaid tegevusi (Siseministeerium 2021b). Hädaolukorra seadusega (2017) on kehtestatud kriisijuhtimise põhimõtted ja meetmed, mida rakendatakse hädaolukorra ennetamiseks, selleks valmistumiseks ja selle lahendamiseks ning vastavalt sellele on asjaomased asutused koostanud hädaolukorra lahendamise plaanid¹. Ulatuse ja spetsiifika alusel juhivad kriisilukordades tegevust piirkondade kriisikomisjonid, regionaalne kriisistaap või suurema kriisi korral ka riik. Olukorrad, mis nõudsid kriisi reguleerimist riigi juhtimisel, olid näiteks COVID-pandeemia ja Ukraina sõjapõgenike massiline saabumine.

Nii nagu riik ja kohalikud omavalitsused peavad kriisideks valmis olema, peavad valmis olema ka üksikisikud ja kogukonnad. Kogukondade jätkusuutlikkus ja roll kriiside lahendamisel on viimastel aastatel suurenenud ning sõda Ukrainas on selle tähtsust veelgi esile tõstnud.

Igaühe panus on tähtis

Päevakorda on tõusnud elanikkonnakaitse (Siseministeerium 2022), mille alus on elanikkonna suutlikkus ennast ise kaitsta ja vajaduse korral üksteist kuni abi saabumiseni aidata. Eesmärk on kujundada välja tugev ja säilenõtkke ühiskond, mis suudaks seista vastu igasugustele kriisidele või isegi sõjalisele konfliktile (Randla 2023). Selleks

¹ Hädaolukordade plaanide koostamise korraldus on sätestatud ministri määrusega.

rakendatakse erinevaid meetmeid ja kaasatakse nii inimene, kogukond, kohalik omavalitsus kui ka riik (Siseministeerium 2021a).

Elanikkonnakaitse alus on elanikkonna suutlikkus ennast ise kaitsta ja vajaduse korral üksteist kuni abi saabumiseni aidata.

Kriisilukorras peavad olema kaitstud kõik riigi elanikud. Suuremat tähelepanu tuleb aga pöörata haavatavatele rühmadele, kes end ise nii hästi aidata ei saa või on nende hakkamasaamine raskem. Nii külakogukonna kui ka kohaliku omavalitsuse tasandil tuleks koguda nende inimeste kohta infot, et pakkuda kriisilukorras võimalikult kiiresti abi ja toetust. Kogukonna hea tundmine aitab abistajatel tõhusalt ning kiiresti tegutseda.

Hansson koos kaasautoritega (2020) on leidnud, et haavatavus tuleneb paljudest asjaoludest, olles suhteline ning dünaamiline. See avaldub erinevate tegurite koosmõjus, mis muutuvad vastavalt olukordadele ja asjaoludele. Igaüks meist võib olla mõnikord haavatav, kuigi eeskätt peetakse haavatavate elanikkonnarühmade all silmas neid, kes on tulenevalt erivajaduse, vanuse, terviseprobleemide või sotsiaalse seisundi tõttu niigi nõrgemas olukorras (Orru jt 2021).

Ka viimaste aastate kriisid on näidanud, et abi võivad vajada kõik inimesed, mitte ainult need, keda traditsiooniliselt on haavatavaiks peetud. Kogukonnas suudetakse ära tunda oma liikmete vajadused, teatakse, kes on eriti haavatavad ja kellel on võimekus abi osutada. Nii saabki kriisi korral kokku viia abi vajaja ning pakkuja.

Kogukondadel on tähtis olla valmis ja suuta reageerida adekvaatselt igasugustele kriisidele. Oluline on kõigi tasandite toimiv koostöö ja üksteise usaldamine. Mida suurem on kriis, seda rohkem vahendeid ja aega võib kuluda selle lahendamiseks. Tuleb arvestada, et alati ei pruugi riik ega kohalik omavalitsus esimestel kriisipäevadel tagada kõigile elanikele kohe abi ega teenuste, nt elekter, kaugküte, vesi, kanalisatsioon, side vms, kättesaadavust. Elutähtsate teenuste pikaajalise katkestuse korral on kõigi inimeste ja asutuste igapäevane tegevus vähem või rohkem häiritud. Sellisel juhul võivad kõige keerulisemasse olukorda sattuda linnaelanikud, hoolekandeesutused ja ettevõtted, kus ei ole veel alternatiivseid lahendusi, mis tagaks toimepidevuse näiteks elektrivarustuse katkemisel. Seetõttu ongi oluline, et kogukonnad oskaks hädaolukordades olla oma liikmetele toeks ja vajadusel suudaksid korraldada ise esmase abi.

Säilenõtkke kogukond peab kriisis vastu

Elanikkonnakaitstes peetakse kogukondade all enamasti silmas kogukondi asukoha alusel ehk küla- ja linnakogukondi. Oluline roll on ka huvist lähtuvatel kogukondadel, näiteks vabatahtlikel seltsidel ja ühingutel, nagu vabatahtlik pääste, Naiskodukaitse, Punane Rist jt. Inimesi kohapeal koondav koht võib olla ka raamatukogu, pood, korteriühistu või päevakeskus. Väiksemates külakogukondades on rahva- ja koolimajad sageli nn ankurasutused, kus ollakse harjunud koos käima ning sinna on koondunud peamine tegevus². Kogukondade arendamiseks ja säilenõtkuse suurendamiseks tuleb olla inimeste lähedal ning luua suhteid seal, kus nad tunnevad end hästi ja mugavalt.

² Ankurasutuse mõiste kohta loe täpsemalt Tilga jt 2022 artiklist.

Lisaks on tähtis, et vabatahtlikud seltsid ja ühingud tegutseksid koos ning ühiste väärtuste ja eesmärgi nimel – nii kujunebki säilenõtte kogukond.

Erialakirjanduses rõhutatakse kogukondade kriisilukordadeks valmisoleku tähtsust. Säilenõtte kogukond oskab ette näha ohuolukordi ja mõjusid ning nende kujunemisel suudab ettevalmistatud plaani järgi kiiresti reageerida (Patel jt 2017). Kohalikul tasandil on oluline teadvustada, millele ja millal ollakse haavatavad, et mõista paremini oma riske. Säilenõtked inimesed ja kogukonnad saavad tunduvalt paremini hakkama. Nad ei murdu raskuste all, vaid on vastupidavamad ja leiavad lahendusi edasi tegutsemiseks. Kogukonna vastupanuvõimet suurendavad selle liikmete tugevad sidemed: üksteise usaldamine, kaasav ja koostööine suhtumine ning ühised väärtused (Schoch-Spana jt 2019). Vastupidavamad kogukonnad suudavad paremini kindlaks teha kriisi põhjused ja muuta oma struktuuri ning toimimist, et kohaneda ja kriisides ellu jääda. Kogukonna tugevaid külgi ja haavatavust suurendavaid tegureid tuleb igakülselt analüüsida. (Patel jt 2017)

Kogukondade võimestamise näited

Eesti külakogukondades on hoogu saamas kerkuskeskuste asutamine. Kerkuskeskus on hoone, mis on varustatud energiaga ka pärast elektri- ja kaugkütte teenuse katkemist, sest nende jätkusuutlikkus on tagatud alternatiivsete süsteemidega, nagu generaator, akud, päikesepaneelid. Elanikud saavad kerkuskeskusest infot olukorra kohta ja abi, nt laadida telefoni, valmistada sooja sööki või varjuda, leida lühiajalist öömaja, kui hädaolukorra tõttu ei ole võimalik kodus viibida.

Kerkuskeskusteks võivad olla külade rahvamajad, vabatahtliku organisatsiooni ruumid, külakeskused või muud selleks sobivad hooned. Enamasti peab kogukond soetama vajalikud seadmed ise, kuid kuna küsimus on muutunud päevakajaliseks, on algatatud ka projektikonkurse. Näiteks korraldab Päästeamet kogukondade võimestamiseks MTÜ-dele projektikonkursi „Ole valmis – kogukondade võimestamine kriisideks valmistumisel“, mille kaudu saab taotleda vahendite soetamist, et parandada toimetulekuvõimekust hädaolukordades.

Kogukondadel on tähtis olla valmis ja suuta reageerida adekvaatselt igasugustele kriisidele.

Kogukondade võimestamiseks on Päästeametil lähiajal tulemas uusi projektikonkurse nii külakogukondade mittetulundusühingutele kriisivalmiduse parandamiseks kui ka korteriühistutele keldrite kohandamiseks varjumiskohaks. Rahastus- ja toetusmeetmeid on tulemas nii riigi kui ka kohalikul tasandil.

Töenäoliselt reageerivad sotsiaalselt ja psühholoogiliselt koolitatud kogukonnad hädaolukordadele kiiremini, kohanevad ja taastuvad neist paremini. Igas maakonnas toimuvad elanikkonnakaitse koolitused, mida korraldab Päästeamet koos partneritega, näiteks Naiskodukaitse, munitsipaalpolitsei, vabatahtliku pääste, Politsei- ja Piirivalveameti, Punane Risti ja teistega. Teoreetilisi ja praktilisi koolitusi, kuidas saada hakkama hädaolukordades, korraldatakse nii koolinoortele, täiskasvanutele, eakatele, asutustele, sotsiaaltöötajatele, korteriühistutele, küla- ja linnakogukondadele ning teistele kogukondadele. Toimuvad ka

evakuatsiooniõppused ja kriisikomisjoni-dele suunatud lauaõppused.

Üha suuremat tähelepanu on hakatud pöörama ka kogukondade kriisiplaanide koostamisele. Külakogukonna kriisiplaanid on koostanud näiteks Vaopere Külaseltsi MTÜ Raplamaal, Võrumaal Roosiku küla ja Põlvamaal MTÜ Kähri Seltsimaja, mis koondab Tännassilma, Puskaru ja Kähri küla. Kriisiplaanide koostamisest võivad osa võtta nii külakogukondade juhatused kui ka kogukonnaliikmed. Kriisiplaani koostamisesse on hea kaasata erinevaid organisatsioone, kogukonnas tegutsevaid huvi-, praktika- või ankurkogukondi jt. Kriisiplaan aitab vähendada segadust, mis võib tekkida ettearvamatus olukorras ja aitab koondada olulise teabe: kogukonna geograafilised iseärasused ja inimressursid (inimkapital), haavatavate elanike abistamise vajadus, juhtimine ja käitumine hädaolukordades (Kuran jt 2020). Läbi on vaja mõelda ka kommunikatsioon, tuleb arvestada, et tänapäeva kogukondades kasutatakse suhtlemiseks ja info edastamiseks üha rohkem sotsiaalmeediakanaleid. Kriisiplaani koostamise protsess ise aitab luua kogukonnaliikmete vahel suhteid ja soodustab lävimist, vastastikku tugevaid külgi ning võimalusi tundma õppides suureneb säilenõtkus – see kõik on abiks,

et kriisi korral kogukonnaliikmete heaolu tagada.

Pika teekonna algus

Elanikkonnakaitse on valdkond, mis alles sirutab tiibu. Mida parem on koostöö, seda tõhusam on tulemus, mida saame elanikkonnale pakkuda. Kogukond saab vähendada enda haavatavust ja suurendada toimevõimekust ning säilenõtkust ühiste eesmärkide ja tegevuse kaudu.

Kogukonna vastupanuvõimet suurendavad selle liikmete tugevad sidemed: üksteise usaldamine, kaasav ja koostööine suhtumine ning ühised väärtused.

Kriisid ei ole meile enam võõrad ja nende edukas ületamine oleneb igast elanikust, aga ka kogukonnast tervikuna. Kohalike omavalitsuse töötajad ja elanikkonnakaitse valdkonna spetsialistid ning vabavõhendid saavad olla kogukondadele toeks säilenõtkuse suurendamisel. Kogukonnad on kriisi ajal väga tähtsad, sest tuleb kiiresti tegutseda ja vajadusel ka pikemat aega vastu pidada või vahendeid ümber korraldada. Üksi võime olla tugevad, kuid üheskoos oleme võimsamad!

Viidatud allikad

- Hansson, S., Orru, K., Siibak, A., Bäck, A. ... Morsut, C. (2020). Communication-related vulnerability to disasters: A heuristic framework. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 51, 101931. doi:10.1016/j.ijdr.2020.101931
- Hädaolukorra seadus. (2017). *Riigi Teataja I*. 09.08.2022, 25.
- Kuran, C. H. A., Morsut, C., Kruke, B. I., Krüger, M. ...Torpan, S. (2020). Vulnerability and vulnerable groups from an intersectionality perspective. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 50, 101826. doi:10.1016/j.ijdr.2020.101826
- Orru, K., Hansson, S., Gabel, F., Tammpuu, P. ...Rhinard, M. (2021). Approaches to 'vulnerability' in eight European disaster management systems. *Disasters*, 46(3), 742–767. doi:10.1111/disa.12481

- Patel, S. S., Rogers, M. B., Amlôt, R., Rubin, G. J.** (2017). What Do We Mean by 'Community Resilience'? A Systematic Literature Review of How It Is Defined in the Literature. *PLoS Currents*, 9. doi:10.1371/currents.dis.db775aff25efc5ac4f0660ad9c9f7db2
- Randla, K.** (2023). Päästeamet ja Naiskodukaitse. Koos elanikkonna kaitseks! *Kaitse Kodu!*, 70–71.
- Schoch-Spana, M., Gill, K., Hosangadi, D., Slem, C. ... Links, J.** (2019). Top-Down and Bottom-Up Measurement to Enhance Community Resilience to Disasters. *American Journal of Public Health*, 109(S4). doi:10.2105/AJPH.2019.305151
- Siseministeerium.** (2022). *Elanikkonnakaitse plaan 2022–2023*. www.rescue.ee/files/2022-04/2022.04.06-elanikkonnakaitse-plaan.pdf (03.05.2023).
- Siseministeerium.** (2021a). *Kriisireguleerimispoliitika ülevaade 2021*. www.siseministeerium.ee/media/1470/download (03.05.2023).
- Siseministeerium.** (2021b). *Kriisideks valmisolek*. www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/kindel-sisejulgeolek/kriisivalmidus (03.05.2023).
- Tilga, K., Lepik, K., Linno, M.** (2022). Raamatukogu kui kogukonna ankur: kvalitatiivne kirjandusülevaade. *Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu Aastaraamat 2021* (16–27).

AUTORITEST

Kristi Randla on Tartu Ülikooli kogukondade arendamise ja sotsiaalse heaolu õppekava magistrant, Päästeameti ennetuspartner ja Naiskodukaitse vabatahtlik.

Ida Joao-Hussar on Tartu Ülikooli kogukondade arendamise ja sotsiaalse heaolu õppekava magistrant, Haapsalu Neuroloogilise Rehabilitatsioonikeskuse neuror rehabilitatsiooni osakonna tegevusterapeut ning Eesti Tegevusterapeutide Liidu juhatuse liige.